

PÁTÝ SVAZEK ANTOLOGIE Z DIEL FILOZOFOV*

Z plánované jedenáctisvazkovej „Antológie z diel filozofov“ vyšiel nyní pátý svazek pod názvom „Novoveká empirická a osvietená filozofia“ (VPL Bratislava, 544 stran, Kčs 35,—). Je to síce co do pořadí pátý svazek, ale z celé plánované edice vyšly dosud čtvrtý svazek „Humanizmus a renesancia“, sedmý svazek „Pozitivizmus-voluntarizmus-novokantovstvo“ a tento pátý svazek, tedy zatím celkem tři svazky.

Tak s množícimi se svazky začíná být konkrétně patrné, jak velkorysý je to ediční počin, nemající obdoby ani u nás, ani v zemích, jichž národní jazyk není světovým jazykem, ba dokonce ani v těch zemích, jichž národní jazyk je světovým jazykem. Taková antologie, která zahrnuje ukázky z textů takřka všech nejvýznamnějších filozofů z dějin filosofie, jejich životopisy a přehlednou bibliografii, bude ideálním základem ke studiu nejen pro studenty filosofie, ba nejen ani pro všechny studující, kteří projevují zájem o filosofii, ale pro všechny zájemce o filosofii vůbec. Její posláním je tak kulturní v nejširším a nejlepší smyslu slova a jako ediční počin je výrazem vpravdě skvělého kulturního úsilí i tehdy, když k tomuto pátému svazku vyslovím několik kritických poznámek a výhrad.

Tento pátý svazek přináší jednak rozsáhlou a zasvěcenou studii Teodora Münnze pod stejnojmenným názvem „Novoveká empirická a osvietená filozofia“ (7—41), jednak ukázky z textů filozofů z tohoto období a jejich stručné životopisy včetně jejich portrétů (49—529), bibliografii jak všeobecnou, tak i jednotlivých filozofů (531—540) a nakonec jsou pak

ediční poznámky sestávající ze seznamu přeložených děl a jejich překladatelů (541—542).

V tomto svazku jsou zahrnuty ukázky z textů těchto filozofů: z Johna Locka je přeložena ukázka z *An Essay concerning Human Understanding* pod názvem *Rozpráva o ľudskom rozume* (42—102) — názvy originálního vydání budu uvádět tehdy, když půjde o první překlad jako tomu je právě v případě Locka —, z Georga Berkeleye ukázka z *O základech lidského poznání* (107—156), z Davida Huma ukázky z *Úvahy o ľudskom rozume* (161—200) a z *Treatise on Human Nature* pod názvem *Traktát o ľudskej prirodzenosti* (201—222), z Etienna Bonnota de Condillaca ukázka z *Traité des sensations* pod názvem *Rozprava o pocitoch* (227—279), z Julienu Offroya de la Mettrie ukázka z *Človek a stroj* (285—324), z Clauda Adriana Helvétia ukázka z *O duchu* (329—362), z Denise Diderota ukázky z *Filozofické princípy hmoty a pohybu* (367—371), z *Rozhovor D'Alemberta s Diderotom* (373—383) a z *Réfutation suivie de l'ouvrage d'Helvétius intitulé l'Homme* pod názvem *Vyvrátenie Helvétiovho diela o človeku* (385—394), z Paula Heinricha Dietricha D'Holbacha ukázka ze spisu *Systém prírody* (399—424), z Jeana Jacquesa Rousseaua ukázka z *Spoločenská zmluva* (431—473) a konečně z Ludwiga Feuerbacha ukázky z *K posúdeniu spisu Podstata kresťanstva* (481), z *Předběžné tézy k reforme filozofie* (485—500), z *Zásady filozofie budúcnosti* (501—519) a z *Kritik des Idealismus* pod názvem *Kritika idealizmu* (521—529)

— o této práci nevím, jestli nevyšla již dříve ve slovenském překladu.

Již o tomto výběru filosofů, i když jde bezpochyby o filosofy reprezentativní, lze mít celou řadu pochybností a výhrad. Tím nechci vyvolat nějaké nepochopení vůči redakčnímu záměru, stavět ho do proporcí, jež ho zkreslují, a tím ho znevažovat, ale je otázka, nakolik je redakční záměr v souladu se společenským posláním Antologie. Jestliže tedy vyslovím řadu pochybností a výhrad, bude se to týkat především otázky společenského poslání Antologie, a nikoli redakčního záměru, a když se ho to dotkne, pak jen tehdy, když nebude v souladu s touto otázkou. To považuji za nutné poznamenat již proto, že redakční záměr mohl být daleko skromnější, avšak to může pochopit spíše odborný filosof, než laik ve filosofii, zatímco Antologie bude daleko spíše sloužit laikovi, než odborníkovi. Nebo ještě jinak, to, co odborník pochopí jako skromnost odpovídající podmínkám a okolnostem, se u laika nutně projeví jako zkreslení. Svou řadu pochybností a výhrad vyslovuji s ohledem právě na laika.

Tak např. v souvislosti s francouzským osvícenstvím by patrně bylo žádoucí uvést aspoň stručnou ukázkou z jednoho z nejslavnějších encyklopedistů jako byl D'Al^em^bert (1717—1785), z jeho hlavního díla *L'Essai sur les elements de philosophie ...* (1759) — Cassirerova monografie „Die Philosophie der Aufklärung“ (Tübingen 1932), která je uvedena i ve všeobecné bibliografii (str. 531), začíná rozbor osvěcenských filosofie právě tímto D'Alembertovým dílem. Vždyť tak významný filosof, který navíc není u nás zastoupen jiným překladem svého základního díla, nemůže snad být nahrazen pouze Diderotovým spiskem *Rozhovor D'Alemberta s Diderotem* a Münzovou zmínkou v této souvislosti (str. 32). A to už vůbec nehovořím o tak vynikajícím osvícenci jakým byl Pierre Bayle (1647—1706), který je znám pouze z příruček o dějinách filosofie. Bylo-li redakčním záměrem za-

řazovat do Antologie co nejvíce dosud nepřeložených textů, pak nelze nekonstatovat, že právě ve francouzském osvícenství bylo zařazeno nejvíce stávajících překladů, přičemž právě tato osvěcenská filosofie je osou tohoto svazku Antologie. Pokud jde o laika, zajisté schází ukáзка z Voltaira (1694—1778), tohoto, jak říká Münz, „patriarchy francouzského osvícenství“, ale snad zde je splněno poslání Antologie aspoň tím, že se mu Münz poměrně dost věnuje v předmluvě (str. 25 an.).

Pokud jde o anglické osvícenství, je nepochybné, že do něj patří Locke, Berkeley a Hume, ale ty do něj patří jen dílem, zatímco třeba John Toland (1670—1722), Anthony Collins (1676—1729), David Hartley (1704—1757) a Joseph Priestley (1733—1804) nejsou vůbec zastoupeni. Je sice pravda, že třeba Tolandovy *Listy Serene* vyšly ve slovenském překladu (Bratislava 1964) s Münzovou předmlouvou, ale ten hned v první větě své předmluvy říká, že „John Toland, . . . je význačnou postavou nielen anglického, ale svetového osvietenstva vôbec.“ (str. 5). Proto ani tak nejde o přetištění ukázky z tohoto překladu jako spíše ukázkou z jeho hlavního díla „Christianity not Mysterious“ (1696) nebo aspoň stručný rozbor v Münzově předmluvě k Antologii, neboť právě laik, pokud nesáhne k jiným příručkám, nebude mít ani potuchy o tomto anglickém osvícenství.

Jestliže v souvislosti s francouzským a anglickým osvícenstvím mám jen díle výhrady a pochybností, pak v souvislosti s německým osvícenstvím musím říci, že tato osvěcenská filosofie je na tom v Antologie zcela špatně. Nechci sice popírat Münzovu originalitu v tom, že do německé osvěcenské filosofie zařazuje i Ludwiga Feuerbacha, i když Münz je si sám vědom, že Feuerbach je spíše „oneskoreným javom“ (str. 39), ale vždyť přece s Feuerbachem, jak by se mohlo zdát především laikovi, nestojí a nepadá německé osvícenství. To začíná jednou z nejskvělejších postav německé filosofie jakou

je Georg Wilhelm Leibniz (1646—1716), a, i když je Leibniz zahrnut do dalšího svazku, který nese název *Racionalismus*, přesto by se měl Münz o něm aspoň zmínit v předmluvě. To je ovšem jen koncepční otázka, vždyť hlavní je, že Leibniz je obsažen aspoň v dalším svazku. Kde je ale celá ostatní německá osvícenská filosofie, kde je třeba tak znamenitý německý osvícenec Christian Wolff (1679—1754), Moses Mendelssohn (1729—1786) aj., když už nemám hovořit o těch německých osvícencích, kteří jsou u nás dobře známi, jako třeba Gattfried Ephraim Lessing (ten dokonce vypadl i z hesláře v českém vydání *Stručného filosofického slovníku*, Praha 1966, 244, kde je uveden pouze Theodor Lessing!) nebo Johann Gottfried Herder (1744—1803). Jestliže laik dostane z Antologie dílčí informaci o francouzském a anglickém osvícenství, pak o německém dostává nulovou informaci.

Jestliže nebylo možné do prostoru Antologie zahrnout ukázky i z jiných proudů osvícenské filosofie, jako třeba *americké* (např. Thomas Paine, 1737—1809), *ruské* (např. Lomonosov, 1711—1765) či jiné, pak by rozhodně bylo žádoucí se o nich aspoň zmínit v předmluvě, aby laik věděl, že vůbec existují. Vždyť je funkcí předmluvy, aby aspoň informativně ukázala na osvícenství jako komplexní světový jev a naznačila dané souvislosti. Předmluva je však tak těsně spjata s Antologií, že prakticky nevysvětluje nic jiného, než co je v ní, takže nejasnosti, které jsou s ní spojeny, ještě podtrhuje, dává jim jakési filosofické posvěcení.

Vždyť již samotný titul „Novoveká empirická a osvietenská filozofia“ prozrazuje, hlavně ve srovnání s titulem Dalšího svazku „Racionalismus“, nejasnost a rozkolísanost v koncepci samotné. Jestliže to byla převážně anglická filosofie tohoto období, která byla empiristická, pak evropská filosofie byla daleko spíše racionalistická. Stačí, když v souvislosti s již zmíněným Leibnizem připomenu jeho polemiku s Loc-

kem. Jestli se vůbec někde dařilo racionalismu, pak především v osvícenství. Avšak již Kant a vůbec celá německá klasická filosofie po něm, ačkoli i ta je zahrnuta do racionalistického svazku, je daleko spíše charakteristická nejrozmanitějšími pokusy o syntézu mezi racionalismem a empirismem, což běžně bývá považováno za jeden z nejpodstatnějších rysů tzv. transcendentálního v jeho nejrozmanitějších podobách. Snad by rozdělení svazků, má-li odpovídat povaze věci, mohlo vypadat asi takto: pátý svazek „Filosofie osvícenství. Racionalismus-empirismus“ a šestý svazek „Německá klasická filosofie“.

Ani bibliografii, a to jak všeobecnou, tak i jednotlivých filosofů, nepovažuji za reprezentativní. Je jistě správné, že ve všeobecné bibliografii byla uvedena např. práce Fritze Valjavce *Geschichte der abendländischen Aufklärung* (Wien-München 1961), ale již jen její pouhé prolisťování by mohlo napravit nedostatky v bibliografii, a to zcela základní nedostatky. Tak např. jsou opomenuty základní vynikající práce Paula Hazarda, francouzského historika kultury — český překlad jeho románové biografie *Život Stendhalův* (Praha 1965) neobsahuje ani základní informaci o Hazardově činnosti jako historika kultury, zcela opomenut je v českém vydání *Stručného filosofického slovníku*, odkazuje na něj, pokud vím, pouze jen Jan Patočka ve znamenité studii *Dvoji rozum a příroda v německém osvícenství* (Praha 1942 — i ta schází v bibliografii) — a to práce *La Crise de la Conscience Européenne 1680—1715* (v něm. překladu *Die Krise des europäischen Geistes*, Hamburg 1939) a *La Pensée européenne au XVIIIe siècle de Montesquieu à Lessing* (v něm. překladu *Die Herrschaft der Vernunft*, Hamburg 1949). A to vůbec nemluvím o starších základních pracech jako jsou práce Diltheye, Troeltsche a zejména B. Groethuysena *Die Entstehung der bürgerlichen Welt — und Lebensanschauung* in Frankreich (2 svazky, Halle 1927—1930 — tu na rozdíl od

Diltheyovy a Troeltschovy výslovně uvádím, protože je dost málo známá). Z největších pak postrádám práci T. W. Adorna a M. Horkheimera *Dialektik der Aufklärung* (Amsterdam 1947) a H. M. Wolffa *Die Weltanschauung der deutschen Aufklärung in geschichtlicher Entwicklung* (München 1949).

To jsou ovšem práce badatelské, ale právě takových je v bibliografii celá řada. Jenže i z přehledných prací postrádám zejména i u nás snadno dostupné práce z Kafkovy edice *Geschichte der Philosophie in Einzeldarstellungen*, a to C. von Brockdorffovy *Die englische Aufklärungsphilosophie* (München 1928) a *Die deutsche Aufklärungsphilosophie* (München 1926) a O. Ewaldova *Die französische Aufklärungsphilosophie* (München 1924).

Jestliže se podrobněji zmiňuji o základních nedostatcích všeobecné bibliografie, nemohu tak učinit v případě bibliografií jednotlivých filosofů, na to bych spotřeboval několik stránek. Uvedu jen jediný příklad — J. J. Rousseaua. Jako nejnovější práce o Rousseauovi figuruje zde doslov A. Vantucha ke slovenskému překladu Rousseauových *Vyznania* (Bratislava 1964), kdežto ze světových prací je nejnovější práce A. Cobbana „Rousseau and the Modern State“ z roku 1934! — ta je sice vynikající, byla recenzována i v České mysli (XXXI, 1935, str. 122—123), ale rozhodně ne poslední. Vezmeme-li do ruky pouze katalog knih, které vyšly jen v německém okruhu za posledních dvacet let, najdeme jen v něm

čtrnáct prací o Rousseauovi (viz: *Philosophie und Grenzgebiete* 1945—1965), Koehler & Volckmar Fachbibliographien, Köln-Stuttgart 1965, 258).

K jednomu však přece jen musím učinit poznámku: souborné edice prací jednotlivých filosofů nemají vyznačeného editora, nelze rozlišit, které vydání je kritické a nejlepší a tím i doporučeníhodné a které nikoli.

Není v možnostech ani této recenze ani jejího autora, aby byla posouzena hodnota jednotlivých překladů, avšak považuji za důležité, aby překlady obsahovaly paginaci originálů jako je tomu v případě Diderotova *Vyvrátenie Helvétiovoho diela O človeku*, protože studenti, kteří budou z této antologie citovat, a to v celé řadě případů budou muset, budou moci snadno nalézt znění originálu a uvést jej — o nutnosti takového postupu u studentů není snad třeba přesvědčovat. V edičních poznámkách by pak měl být opět vyznačen editor originálu každého přeloženého díla. Chtěl bych jen doufat, že překlady budou lepší než např. překlad základního Galileova díla „Dialog o dvou systémech sveta“.

Jak jsem již na začátku řekl, jde skutečně o velkorysý a skvělý ediční počín, i když k němu mám tyto kritické poznámky a výhrady — přál bych si jen, aby aspoň trochu pomohly jednak při vydávání dalších svazků a jednak a hlavně při reedici, neboť pevně doufám, že antologie půjde na odbyt a tím se i dříve nebo později objeví nutnost reedice.

Ladislav Menzel

ČLOVEK A ODCUDZENIE

Koncom roku 1967 vyšla vo Vydavateľstve Slovenskej akadémie vied zaujímavá kniha *Človek a odcudzenie*, prinášajúca v preklade výber prác popredných juhoslovanských filozofických pracovníkov, zameraných na titulnú problematiku. Vý-

ber zostavil a úvodnú štúdiu napísal Andrej Kopčok.

V dôsledku osobitného postavenia Juho-slávie v povojnovom vývine socializmu dospeli juhoslovanskí filozofi s predstihom ku kritike zdogmatizovaného marxizmu —